

УДК 336.011

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТЕЙ

Скляр Є.В., Храпливий А.І.

Буковинський державний фінансово-економічний університет

Розглянуто трактування визначення дебіторської заборгованості та кредиторської заборгованості. Кредиторська заборгованість – це сума коштів, якою володіє компанія, оскільки вона набула товари або послуги в кредит від постачальника. Дебіторська заборгованість – це сума коштів, якою володіє компанія, тому що вона продала товари чи послуги в кредит клієнту. Представлено класифікацію дебіторської та кредиторської заборгованостей. В статті виявлено причини, які сприяють їх виникненню на підприємстві.
Ключові слова: дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, компанія, актив, заборгованість, підприємство.

Постановка проблеми. Сьогодні більшість українських підприємств перебувають на межі фінансової кризи. Основна причина виникнення цих явищ полягає у нестабільному економічному становищі держави, низькому рівні менеджменту і нездатності підприємств ефективно та своєчасно управляти оборотними активами. Вітчизняним підприємствам приріст та неефективне управління дебіторською та кредиторською заборгованостями є актуальним питанням. Адже, за таких умов зростає роль ефективного управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, своєчасного її повернення та попередження виникнення безнадійних боргів [7, с. 35].

Вміле й ефективно управління цією частиною поточних активів є невід'ємною умовою підтримки необхідного рівня ліквідності і платоспроможності. Управління дебіторською заборгованістю необхідно як при формуванні іміджу надійного позичальника, так і з погляду забезпечення ефективної поточної діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню даної проблеми присвячено наукові праці таких вітчизняних та закордонних науковців як: М.Д. Білика, О.А. Боровика, Є.В. Дубровської, О.М. Кияшка, С.А. Кравченка, О.В. Попазо-

ва, В.В. Смачила, О.О. Тучака, Л.В. Черненко, а Зві Боді і Роберта К. Мертоната та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на підвищений науковий інтерес до проблем ефективності кредиторської та дебіторської заборгованостей та значну кількість наукових розробок у даному напрямку, немає комплексного підходу до її вирішення. Зазначимо, що питання заборгованості завжди будуть актуальні, оскільки характер та коло операцій, що здійснюються з їх допомогою, постійно розширюються, бізнес наражається на нові ризики, на ринку з'являються нові інструменти, а не завжди об'єктивна інформація щодо фінансового становища, яка надається контрагентам, досить часто перешкоджає розвитку підприємства. Зокрема, потребують подальшого дослідження трактування дебіторської та кредиторської заборгованостей, розвиток механізму врахування ключових детермінант їх застосування. Все це обумовлює вибір теми наукового дослідження, мети та завдань, а також підтверджує його актуальність та практичну значимість.

Мета дослідження полягає в комплексному дослідженні теоретичних положень аналізу дебіторської і кредиторської заборгованості, які

Таблиця 1

Визначення дебіторської заборгованості в різних джерелах

№	Джерело	Тлумачення поняття «дебіторська заборгованість»
1	П(с)БО 10 п. 4 «Дебіторська заборгованість»	Сума заборгованості дебіторів на певну дату
2	П(с)БО 13 п. 4 «Фінансові інструменти»	Сума, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт, послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для перепродажу
3	МСБО 39 п. 9 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»	Це похідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку
4	Матицина Н.О.	Розмір неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності виконати грошові зобов'язання перед підприємством після настання встановленого договором строку оплати їх
5	Білик М.Д.	Це матеріальні ресурси, не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена у підприємства
6	Гуля В.О.	Одна з найважливіших складових кредитної діяльності підприємства, як один з елементів для розрахунку показників її результативності
7	Іванов Є.О.	Це боргові права до покупців
8	Білик І.	Це фінансовий актив, який є контрактивним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства визнається як актив, коли підприємство стає стороною контракту і, внаслідок цього, має юридичне право отримувати грошові кошти

Джерело: [3; 6, с. 39]

Класифікація дебіторської заборгованості

№	Ознака	Види дебіторської заборгованості	
1	Строк погашення	Довгострокова	За майно, що передано у фінансову оренду Одержані векселі Інша довгострокова заборгованість
		поточна	За товари, роботи та послуги
			За розрахунками
			Інша поточна заборгованість
2	Своєчасність погашення	дебіторська заборгованість, строк оплати якої не настав	
		дебіторська заборгованість не сплачена в строк	
		сумнівна дебіторська заборгованість	
		безнадійна дебіторська заборгованість	
3	Статті бухгалтерського балансу	за товари, роботи, послуги	
		за розрахунками із бюджетом	
		за розрахунками за виданими авансами	
		за розрахунками з нарахованих доходів	
		за розрахунками із внутрішніх розрахунків	
Інша поточна дебіторська заборгованість			
4	Строк позовної давності	Непрострочена	
		Прострочена	
5	Оцінка вартості	Первинна	
		Чиста реалізаційна	
6	Вид	Товарна (операційна)	
		Нетоварна (не операційна)	
7	Особливі види	Відстрочена податкові активи	
		Витрати майбутніх періодів	

Джерело: складено автором на основі матеріалів [2; 6; 7]

забезпечують вирішення важливих завдань, що мають істотне значення при прийнятті управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Розвиток ринкових відносин підвищує відповідальність і самостійність підприємств у виробленні і ухваленні управлінських рішень для забезпечення ефективності розрахунків з дебіторами і кредиторами. Збільшення або зниження дебіторської і кредиторської заборгованості приводять до зміни фінансового становища підприємства. На підставі цього необхідно проводити моніторинг і аналіз стану розрахунків.

Дебіторська і кредиторська заборгованість підприємства виникає унаслідок безготівкових розрахунків з покупцями, підрядчиками, фінансовими органами, органами соціального страхування, депонентами, підзвітними особами тощо. Виникнення обох видів заборгованостей обумовлене неспівпадінням моменту відвантаження готової продукції, виконання робіт, послуг, отримання товарно-матеріальних цінностей, нарахування зарплати і платежів з моментом їх оплати. Значні розміри дебіторської і кредиторської заборгованості приводять до перерозподілу оборотних коштів [4, с. 124-131].

На кожному етапі економічного розвитку в Україні та світі відбувалися істотні зміни у трактуванні поняття «дебіторська заборгованість». В даний час не існує єдиного підходу до визначення сутності поняття «дебіторська заборгованість». З плином часу зміст дебіторської заборгованості дещо змінився, проте основне ототожнення із боргом або заборгованістю залишається незмінним [3, с. 125]. Результат аналізу існуючих підходів до сутності дебіторської заборгованості в науковому середовищі представлено в табл. 1.

Українські та закордонні вчені визначають термін «дебіторська заборгованість» по різному. Зокрема, в міжнародній практиці вся дебіторська заборгованість відноситься до фінансових активів. Вважаємо, що більшість наведених визначень є неповними, не розкривають сутність «дебіторської заборгованості» або розглядають тільки одну з її сторін. Тому найбільш точна її дефініція наступна: «дебіторська заборгованість – це майно (матеріальні ресурси), що не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена з кругообігу оборотних засобів». Таке визначення дає уявлення про економічну природу цієї заборгованості і визначає її місце в економіці. Проведені дослідження показали, що до цього часу серед науковців відсутня і єдність поглядів щодо класифікації дебіторської заборгованості. Існуючі класифікації заборгованості є неповними і, як правило, охоплюють лише одну ознаку. Вважаємо, що дебіторську заборгованість слід класифікувати наступним чином (табл. 2).

Виникнення дебіторської заборгованості є об'єктивним процесом, який зумовлений існуванням ризиків під час проведення взаєморозрахунків між контрагентами за результатами господарської операції. Взагалі ризик – це кількісна міра небезпеки, яка притаманна тому чи іншому виду діяльності. Основним ризиком при виникненні дебіторської заборгованості є ризик непогашення. Таким чином дебіторська заборгованість не погашається з таких причин:

1) клієнт незадоволений продукцією або послугами фірми і затримка сплати є найкращим способом привернути до цього увагу;

2) у клієнта достатньо грошових коштів, але складений ним розклад платежів не співпадає з очікуваннями фірми, тобто бюджети двох контрагентів не узгоджуються;

3) у покупця недостатньо грошових коштів для того, щоб виконати усі зобов'язання [8, с. 101].

Однак, у процесі здійснення підприємницької діяльності суб'єкт господарювання взаємодіє з іншими підприємствами, організаціями, які поставляють матеріальні цінності, включаючи виробничі запаси, обладнання, інші активи, надають послуги, виконують роботи, необхідні для забезпечення звичайної діяльності підприємства. В результаті виникає кредиторська заборгованість перед вітчизняними та іноземними постачальниками та підрядниками. Тому значна питома вага в складі джерел коштів підприємства належить позиковим коштам, у тому числі й кредиторській заборгованості.

Незважаючи на давню історію існування кредиторської заборгованості та стан її вивчення, в сучасній науковій літературі також немає єдиної думки щодо трактування цього поняття.

Таблиця 3

Визначення кредиторської заборгованості в різних джерелах

№	Джерело	Тлумачення поняття «кредиторська заборгованість»
1	Борисов А.Б.	це грошові кошти, які тимчасово підпорядковані підприємству, фірмі, які підлягають поверненню юридичній або фізичній особі, у яких вони позичені і яким вони не виплачені
2	Голов С.Ф. та Костюченко В.М.	це суми, які нараховуються постачальникам за купівлю у них товарів або послуг в кредит
3	Партин Г.О. та Загородній А.Г.	це заборгованість підприємства іншим юридичним і фізичним особам, що виникла в результаті здійснених раніше дій (подій), оцінена в гривнях і щодо якої в підприємства існують зобов'язання її погашення в певний строк
4	Цалко Ю.С.	це тимчасове залучення активів у господарську діяльність підприємства за рахунок тимчасово безоплатного одержання майна інших суб'єктів господарювання
5	Ткаченко Н.М.	це тимчасово залучені суб'єктом у власне користування грошові кошти, які підлягають поверненню юридичній або фізичній особі
6	Чабанова Н.В. та Василенко Ю.А	це особлива частина майна організації, що є предметом обов'язкових правовідносин між організацією і її кредиторами. Організація володіє і користується кредиторською заборгованістю, але вона зобов'язана повернути чи виплатити дану частину майна кредиторам, що мають права вимоги на неї. Дана частина майна – це борги організації, чуже майно, чужі кошти, що знаходяться у володінні організації-боржника
7	Бланк І.А.	це поточні зобов'язання підприємства, що відображають його заборгованість перед господарськими партнерами з комерційних операцій; з розрахунків, нарахованих до оплати тощо

Джерело: складено автором на основі [5]

Результат аналізу існуючих підходів до сутності кредиторської заборгованості в науковому середовищі представлено в табл. 3.

Таблиця 4

Класифікація кредиторської заборгованості

№	Ознака	Класифікація
1	Забезпеченість	Забезпечені
		незабезпечені
2	Строк погашення	Строкові
		Безстрокові
3	Спосіб погашення	Монетарні (готівкові)
		Немонетарні (безготівкові)
4	Термін погашення	Довгострокові
		короткострокові
5	Можливість оцінки	Фактичні
		Оцінюючі
		умовні

Джерело: Складено автором на основі [7]

Отже, як бачимо, наведені трактування поняття «кредиторська заборгованість» підтверджують те, що існують певні розбіжності у визначенні даного поняття. В основному вчені розглядають кредиторську заборгованість, як грошові кошти, деякі як частину майна або форму розрахунків за товари та послуги, але ніхто не наголошує на тому, що кредиторська заборгованість є складовою кругообігу капіталу. Адже елементи кругообігу капіталу є частиною безперервного потоку господарських операцій. Закупівлі призводять до збільшення виробничих запасів і кредиторської заборгованості, виробництво – до збільшення готової продукції, реалізація – до зростання дебіторської заборгованості і грошових коштів. Цей цикл операцій багаторазово повторюється і в результаті зводиться до грошових надходжень і платежів [2, с. 248]. Тому, вважаємо, що кредиторська заборгованість – це складова кругообігу капіталу, яка виступає предметом обов'язкових правовідносин між боржником і його кредитором, що виникли на стадії постачання і мають гривневий еквівалент.

У сучасній економічній практиці виділяють такі основні види кредиторської заборгованості: за товари, роботи та послуги, термін оплати за якими не настав; за товари, роботи та послуги, які вчасно не оплачені; за виданими векселями; за отриманими авансами; за розрахунками з бюджетом і позабюджетними платежами; зі страхування; з оплати праці; інші види кредиторської заборгованості. У табл. 4 зображена класифікація актуальна для всіх видів бізнесу.

Основними причинами виникнення дебіторської та кредиторської заборгованостей на підприємстві є:

- 1) невідповідність обсягу грошової маси, що знаходиться в обігу, вартісному обсягу продукції, що випускається, що надаються;
- 2) низьку платіжну дисципліну покупців та постачальників і загальний економічний стан галузей, до яких вони відносяться;
- 3) брак коштів у клієнта або зниження рівня його платоспроможності;
- 4) порушення розрахунково-платіжної дисципліни контрагентами;
- 5) зниження інвестиційних накопичень та інших залишків грошових коштів у підприємства;
- 6) значне випередження процентних банківських ставок у порівнянні з темпами інфляції і практична недоступність отримання кредитів, особливо довгострокових, для більшості підприємств;
- 7) відволікання платіжних засобів для закупівлі валюти і подальше знецінювання гривні;
- 8) нерозвиненість практики факторингу;
- 9) недосконала політика стягнення дебіторської заборгованості;
- 10) недосконалість якості аналізу дебіторської та кредиторської заборгованостей і послідовності у використанні його результатів.

З ціллю запобігання втрат і визнання підприємства неспроможним, кожен господарюючий суб'єкт повинен прагнути до якнайбільшого скорочення дебіторської та кредиторської заборгованостей.

Висновки та пропозиції. З огляду на отримані результати в ході проведення дослідження на основі показників дебіторської і кредиторської

заборгованостей і відповідно до поставленої мети зробимо наступні висновки:

1. Було проаналізовано дебіторську і кредиторську заборгованість за різними дефініціями і запропоновано власне трактування і бачення. Зокрема, визначено, що дебіторська заборгованість – це сума коштів, якою володіє компанія, тому що вона продала товари чи послуги в кредит клієнту, а кредиторська заборгованість – це сума коштів, якою володіє компанії, оскільки вона набула товари або послуги в кредит від постачальника.

2. Під час дослідження було вивчено різні види класифікації заборгованостей і в ре-

зультаті сформовано власний підхід до цього питання.

3. Встановлено, що поширеними причинами утворення кредиторської заборгованості є внутрішнє фінансування установ, а також прийняття зобов'язань в обсягах, які перевищують доведені бюджетні призначення (в тому числі через затвердження бюджетних асигнувань менше фактичної потреби на утримання установи).

4. Найголовнішими результатами роботи є сформований комплексний підхід до питання дебіторської та кредиторської заборгованостей, а також причин їх виникнення.

Список літератури:

1. Багров В. П. Економічний аналіз / В. П. Багров, І. В. Багорова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 160 с.
2. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир: ПП «Рута», 2003. – 544 с.
3. Гуня В. О. Удосконалення класифікації дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності підприємств / В. О. Гуня. // Економічний простір. – 2014. – № 19. – С. 124–131.
4. Матицина Н. О. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю / Н. О. Матицина // Бухгалтерський облік і аудит. – 2015. – № 12. – С. 38–42.
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 12 [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_012
6. Пінчук Т. А. Організаційно-методичні проблеми обліку дебіторської заборгованості в системі управління підприємством / А. Т. Пінчук // Ефективна економіка – 2014. – № 10. – С. 36–41.
7. Попазова О. В. Тенденції змін дебіторської та кредиторської заборгованостей на сільськогосподарських підприємствах України / О. В. Попазова // Агросвіт. – 2013. – № 7. – С. 40–44.
8. Прохорова О. С. Деякі питання обліку дебіторської та кредиторської заборгованості бюджетних установ / О. С. Прохорова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2015. № 3. – С. 100–104.

Скляр Е.В., Храпливый А.И.

Буковинский государственный финансово-экономический университет

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ДЕБИТОРСКОЙ И КРЕДИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ

Аннотация

Рассмотрены определения дебиторской задолженности и кредиторской задолженности. Кредиторская задолженность – это сумма средств, которой располагает компания, поскольку она приобрела товары или услуги в кредит от поставщика. Дебиторская задолженность – это сумма средств, которой владеет компания, так как она продала товары или услуги в кредит клиенту. Представлена классификация дебиторской и кредиторской задолженностей. В статье указаны причины, которые способствуют их возникновению на предприятии.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, компания, актив, задолженность, предприятие.

Sklyar E.V., Khraplyvyy A.I.

Bukovyna State Finance and Economics University

THE THEORETICAL BASIS OF RESEARCH PAYABLES AND RECEIVABLES

Summary

The article deals with the interpretation of the definition of accounts receivables and payables. Accounts payable are amounts a company owes because it purchased goods or services on credit from a supplier or vendor. Accounts receivable are amounts a company has a right to collect because it sold goods or services on credit to a customer. Proposed classification of receivables and payables. Analyzed the causes that contribute to its occurrence in the enterprise.

Keywords: receivables, payables, company, asset, debts, enterprise.